
Александра С. Радосављевић
(Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици)

СУСРЕТ ПРАВОСЛАВНОГ И КАТОЛИЧКОГ СВЕТА; ДЕСПОТ ЂУРАЂ БРАНКОВИЋ И ЈОВАН КАПИСТРАН

Дуг и врло често компикован однос између две хришћанске, православне и католичке цркве, није мимоишао ни географски простор, пределе, односе и људе који су живели на територији средњовековне Србије.¹ Мада претежно православна земља, Србија је имала велики број католика, нарочито у Зетском и Хумском приморју, а српски владари су традиционално неговали добре односе са католицима, нарочито у доба краља Уроша I, чија је жена католикиња, била заштитник католика у земљи који су били под јурисдикцијом Барске архиепископије, са поглаваром који носи титулу *архиепископ барски и примас српски*. До сукоба са Дубровником дошло је услед његовог оспоравања права Барској дијецези и истицања претензија да Дубровачка надбискупија буде надлежна за католике у Србији, у чему је добио подршку папе. Такав след околности би донео мешање странаца у унутрашње послове у земљи. Спор око јурисдикције над католицима у Србији разрешен је тако што је задржано старо стање, које је папа морао прихватити.² У већим трговачким местима као што су Ново Брдо³, Приштина, Трепча, Јањево, Призрен, Сребреница, Зворник, Рудник, Крупањ, католици су имали своје храмове. Нешто специфичније стање ствати је било је у Зети.⁴ Иако је током целе владавине деспота

¹ Ј. Калић, *Европске границе српске историје, Европа и Срби: средњи век*, Београд 2006, 549-563;

² Ј. Деретић, *Културна историја Срба*, Београд 2018, 87.

³ М. Поповић, *Латинске цркве средњовековног града Новог Брда*, Дани св. Цара Константина и царице Јелене, Ниш и Византија, седамнаести међународни научни скуп, Ниш 2019, 246-256.

⁴ М. Спремић, *Однос између православних и римокатолика у Српској деспотовини*, Прекинут успон српске земље у позном средњем веку, Београд 2005, 391. Односи између припадника источне и западне хришћанске цркве били су специфични у Зети. Специфичност је била условљена пре свега чињеницом да је у приморским градовима становништво било претежно католичко. Они су живели измешани са православнима, а велики манастири и једних и других вековима су мирно стајали. Када је последњи Балшић, Балша III оставио Зету свом ујаку, деспоту Стефану Лазаревићу,

Стефана Лазаревића и деспота Ђурђа Бранковића, Српска православна црква била јак организам, у Деспотовини је растао број римокатоличких верника, и то углавном у рударским местима и варошима, с обзиром да је рударство у првој половини XV века било развијеније него икада. У XII, па и у XIV веку, римокатолици су били Саси, који су током времена посрбљени, а у XV веку то су углавном Дубровчани.⁵ После постизања јединства 1417. године, папе су почеле да раде више на склапању уније и на покретању крсташког рата против Турака.⁶ Током прве половине XV века, папе су Деспотовину стално сматрале мисионарским подручјем, а прворазредну улогу у том подухвату су одиграли фрањевци, Јаков Маркијски, Никола Трогиранин, Фабијан, Антоније из Напуља, неки су од значајнијих проповедника који су деловали на подручју Деспотовине.⁷ Ипак, нема никаквих вести о непосредним контактима између Рима и деспота Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића, бар за први део владе деспота. До тада, то су била два света која нису одржавала међусобне везе.

Сусрет источног и западног хришћанског света на територији Деспотовине, на примеру специфичног односа деспота Ђурђа Бранковића и Јована Капистрана који пред сам почетак опсаде Београда 1456. године и нове турске инвазије, покушава да непоколебљивог деспота, приближи приступању католичкој цркви, само је део односа на овој релацији о којој је наука је донела различити судове. Шира слика прилика и догађаја тог времена казује нам да је на њихов приступ, један прама другом веома утицало више фактора. Однос двојице савременика изградили су комплексни односи православне и католичке цркве на простору на којем су се сусретале, али и њихови темпераменти, мисије, тежње и традиције које су наследили и којима су припадали. Након пада Цариграда 1453. године, услед османских претњи по читаву Европу и по српску државу, расположење и односи папства и деспота постали су другачији, далеко помирљивији али и даље на дистанци. Посебно значајну улогу у овој

он је осим територије наследио и рат са Малеченима, који је с повременим прекидима водио и његов наследник деспот Ђурађ Бранковић такорећи до краја живота. Како су међутим српски деспоти притиснути све већом турском силом у Србији, губили посед за поседом у Зети, а Млечани се ширили, православље је измицало пред римокатоличанством. Одмах међутим, треба додати да званична Венеција није отворено гонила православни свет, већ је то чинила прикривено, знајући понекад привремено да умањи притисак, да не изазове против себе православне поданике.

Знајући да су Ђурђево главне бриге на другој страни, Млечани су то вешто користили. Супротно српском менталитету, детаљисали су до крајњих граница. Полазећи од детаља, корак по корак, ширили своју власт. У дуготрајном у исцрпљујућем надмудривању, Ђурађ се није могао носити с њима, поготово због сталне турске опасности. Ситних спорова у Зети је из године у годину било све више.

⁵ М. Спремић, *Однос између православних и римокатолика у Српској деспотовини*, 391.

⁶ Током XIV и почетком XV века, римокатоличка црква је решавала своје унутрашње проблеме. Најпре „Авињонско ропство“ папа (1308-1378) а онда „Велики расцеп“ (1378-1417) онемогућили су адекватнију улогу на Истоку.

⁷ М. Спремић, *Однос између православних и римокатолика у Српској деспотовини*, 395-396.

односу одиграо је истакнути фрањевац Јован Капистран, који се ставио у службу борбе против Турака, држећи проповеди о „правој“ вери у јужној Угарској, која је била настањена многим „јеретичима“ и „шизматичима“.⁸ Живот Јована (Ивана) Капистрана, великог фрањевачког реформатора и свеца „одлазећег средњег века“, модерни историчари су врло детаљно реконструисали, готово из недеље у недеље, до свакодневних активности, као што се обично ради само за краљеве, принчеве или највише прелате. Таква пажљива реконструкција омогућена је посебно захваљујући његовој опсежној кореспонденцијом, која укључује последњу фазу свечевеог живота, око седамнаест месеци, које је провео у Краљевини Угарској.⁹ У мају 1455. године, док је боравио у Јуденбургу на Мури, Капистран је обавестио новоизабраног папу Калиста III (1455-8) о својој намери да оде у Будим како би се састао са Јоношем Хуњадијем и другом угарском господом на сабор који је требало да се одржи у Ђуру почетком јуна.¹⁰

У Ђур је 21. јуна стигла вест да је војска Мехмеда II, у обновљеном ратном походу, започетом претходне године, 1. јуна заузела Ново Брдо¹¹ у јужном делу Србије, које је било најзначајнији рударски центар у касном средњем веку на Балкану и главни извор прихода српског деспота.¹² Деспот Ђурађ Бранковић је и лично узео учешће у сабору у Ђуру, у коме је видео прилику да изнађе помоћ од све озбиљнијих настртаја турске војске. Био је вазал угарских краљева од самог почетка његове владавине, а његов подређени правни положај дефинисан је споразумом у Тати закљученим 1426. године.¹³ Истог дана када је у Ђур стигла суморна

⁸ М. Спремић, *Однос између православних и римокатолика*, 403.

⁹ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković: An Impossible Compromise Byzantinoslavica – Revue internationale des études byzantines*, 2016, 202.

¹⁰ Исти, 202-3. Задатак сабора је био да размотри два главна предмета. Прво је била потреба за јединством угарске аристократије и услова под којима би они признали пуни ауторитет краља, што је резултирало званичном изјавом објављеном 25. јуна. Други предмет дискусије био је османска претња.

¹¹ Љубомир Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци, 1927, 237.

¹² А. Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950, 171-172. О Новом Брду каже: Н, Брдо се налази 20 км ист. од Приштине, Рудник гвожђа, олова, сребра и злата, имао је утврђен град и подграђе. У граду је био извор. Помиње се први пут у време краља Милутина, али се нарочито развило у другој половини XIV и у првој половини XV века. Ново Брдо је припадало и Лазаревој држави а и деспот Стефан се у њему бавио и издавао повеље. Деспоту Ђурђу је рудник доносио годишњи приход, и то по једној верзији 50 000, по другој 120 000 а по трећој 200 000 златних дуката. Ново Брдо је имало свој градски статут, тзв. „закон Новог Брда“. У њему је кован и сребрни новац (1349 г. - grossi di Novaberda“). Ту је био и велики трг, а по паду Призрена ту је била и главна дубровачка колонија. Странци су бележили Ново Брдо као Novus Mons, Novomonte, Monte Novo и Novaberde. 171-2; М. Динић, *Ново Брдо, кратак историјски преглед*, Старица V-VI, 1954 - 1955

¹³ М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 79-80; С. Ћирковић, *Противречности балканске политике, Историја српског народа, Друга књига: Доба борби за очување и обнову државе, (1371-1537)*, ур. Ј. Калић, Београд 1982, 215; Н. Лемајић, *Уговор у Тати између деспота Стефана Лазаревића и Жигмунда Луксембуршког*, Радови Филозофског факултета 8, Источно Сарајево, 2007, 443-448;

вест о Новом Брду, Капистран је писао папи, преносећи вести о новом ратном плану и описујући расправу која се касније појавила на сабору. Очигледно одушевљен идејом Капистран је, детаљно преносећи папи предлог Хуњадија о великој операцији, као и то да има велико искуство у борби против Турака, предложио подизање војске од 100.000 искусних војника како би поразили и истерали Турке са европског тла и можда чак поново освојили Јерусалим. Када је споменуо деспота Србије и његов могући допринос крсташкој војсци, Капистран је значајно нагласио: „иако он устраје у својој вери“ (*licet in sua fide perduret*). Иако је лично први пут срео деспота у Ђуру, постојао је ранији контакт између њих двојице, када је деспот послао гласника Капистрану, 28. марта 1455. са кратким писмом препоруке. Писмо је вероватно написано у селу Перлек у околини Бача, а главна порука ове преписке била је позив да Капистран дође у Србију. Коначно, у Ђуру је дошло до кључног тренутак у односима између славног фрањевца и деспота.¹⁴ Тај моменат ће обележити будући однос двојице супротстављених саговорника.

Капистран је 4. јула написао још једно дуго писмо папи, заправо извештај о верским грешкама и злоупотребама деспота Србије и Срба уопште. Неколико дана раније, разговор са деспотом уверио је Капистрана да се деспот безнадежно одлучно држао својих „грешака“. Из даљег текста писма може се закључити да су о Ђурђевом ставовима Капистрана обавештавали „поверљиви људи“, првенствено фрањевци босанског викаријата. У свом писму Капистран је изнео два главна става за која је оптуживао деспота као примарног кривца. Прво је била пракса крштења католика употребом силе и одузимања имовине од оних који су одбили такво крштење. Као посебно мрзак пример такве наводне активности, Капистран је описао случај деспотове унуке, Елизабете (Јелисавете). Њени родитељи били су деспотова кћерка Катарина (Кантакузина) и штајерски гроф и бан Славоније Улрих II Цељски, који су се венчали 1434. године, дипломатски уговореним браком који је договорен годину дана раније.¹⁵ Тако је, према Капистрановим речима: “Рођена међу католицима и крштена од свог католичког оца према обредима Свете римске цркве.”, када ју је мајка оставила неко време са старим деспотом “да би га утешила и ојачала,” он, “понашајући се као непријатељ римске цркве и у складу са својим одвратним обичајима, поново је крстио девојчицу” (*qui tanquam Romanae ecclesiae inimicum, more suo detestabili, eam rebaptizari fecit*). Након тога деспот је послао Елизабету на двор Хуњадија, чијем је сину била обећана, у друштву православних монаха и друге велике пратње, чиме је свим средствима покушао осигурати да девојчица буде одгајана

¹⁴ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 204-5. Потребне групе могле су обезбедити Угарска (тј. сам Хуњади и краљ), српски деспот и три западна владара: папа, Бургундски војвода (Филип III Добри) и краљ Арагона и Напуља (Алфонсо V), који је такође био онај који би заповедао снагама на мору.

¹⁵ J. Ређеп, *Катарина Кантакузина, грофица Цељска*, Београд, 2010, 21.

као православна хришћанка. Хуњади је то, међутим, одбацио, прогањајући једног по једног „шизматике“ из њене пратње и постепено едукујући је тако да она постане посвећенија и приврженија католичанству.¹⁶

Као други главни преступ, Капистран је издвојио то што је деспот оправдао своје понашање у религијским питањима, позивајући се на булу који му је дао претходни папа, Никола V (1447-1455). Очигледно након што је испитао булу коју је деспот добио, Капистран је закључио да је он „не сасвим частан“ и да је очигледно да папа „није био добро информираан“. Капистран је преписао и приложио копију са његовим писмом. На основу папске буле, деспот је изјавио да је његова вера беспрекорна и одобрена од Свете Столице. Он је, такође, тврдио да му је папа дао право да оснује девет манастира за грчке монахе у Угарској. Ти исти монаси, додао је Капистран, супротставили су се многим католичким учењима тврдећи да Свети Дух не происходи од Сина, да не постоји чистилиште, да свеци не уживају у својој слави, нити проклетци доживљавају своју казну пре општег судњег дана, итд. Представивши српског деспота кроз ова два антикатоличка примера, Капистран је предлагао папи да се позабави тим деспотовим грешкама пре него што су проузрокују више штете. У другој половини његовог писма Капистран је дао листу грешака које је посебно приписао Рацима (Србима), поред оних које су делили са Грцима (*articuli in quibus errant Rasciani ultra haereses Graecorum*).¹⁷ Листа садржи осамнаест „чланова“:

1) Срби крсте католичке хришћане употребом силе, тј. одузимају имовину од неких и затварају друге;

2) српски „митрополит“ и други свештеници спречавају босанске Патарене да се преведу у католичку веру, иако би ови херетици радије умрли него прихватили веру Срба;

3) Срби се ругају божанским ставовима католика и „насилно презиру“ праксу приношења евхаристије болеснима, за које сматрају да је „одвратна ствар“;

4) не славе празнике које је успоставила Римска црква нити допуштају католицима да их славе, већ намећу поштовање четвртком и петком и неким другим празницима по избору Срба;

5) приморавају католике да прекрше свој пост уочи разних празника, светих дана и не дозвољавају им да продају или једу месо Средом;

6) присиљавају католике на клање животиња и да припремају и продају месо у суботу за употребу Срба који једу месо тог дана;

7) занемарују црквени имунитет и не сматрају оне који траже уточиште у цркви слободним, већ их силом отимају;

8) током ритуала крштења, њихови монаси и свештеници траже од верника да се одрекну латинске вере, поста у суботу.

9) Срби верују да су медведи били мушкарци и да су људи фараонске војске претворени у медведе и због тога не једу медвјеђе месо;

¹⁶ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 206.

¹⁷ Исто, 206.

10) њихови свештеници кажу да су се “Римљани” (католици) одвојили од своје вере и да “римска” вера није ништа друго до њихов изданак;

11) кажу да ће веру уништити „Римљани“, али да ће је Бог оживети;

12) Срби који убијају мачку морају да посте на седамдесет (узастопних) петака за покору, онај који убије пса мора да пости на тридесет петака, а онај који убије „хришћанина“ (тј. католика?) само дванаест петака;

13) крштење обављају речима: Нека се овај слуга Божји крсти у име Оца, амен; у име Сина, амен; у име Светог Духа, амен;

14) једу само оне животиње које су убијене мачем, и никако не би појели пилетину или птицу задављену голим рукама или зеца убијеног од пса, и они се подсмевају онима хришћанима који једу месо као да се хране лешином;

15) не маре за послушност папи, тврдећи да је српски патријарх њихов папа;

16) презиру опросте које дају цркве и папа, говорећи да су безначајни;

17) кажу да су молитве католика безвредне и не доносе им ништа добро;

18) занемарују празнике Христовог Тела и Блажене Девацие Марије, осим Благовести, Ваведење и Узнесења.¹⁸

Капистраново пристрасно писмо, је најважнији извор који описује његов однос са српским деспотом. То показује да се овај састанак брзо развио у више или мање отворен сукоб. Капистранова осуда је очигледно дошла након његовог неуспеха да пронађе неку заједничку основу у разговору с деспотом, што га је довело до напада без компромиса. Прву оптужбу, за крштење католика насиљем, преузео је из извештаја који је добио од својих босанских повереника. Међутим, случај унук деспота Елизабете, за који је он од раније знао и много пута наглашавао, није био савршена илустрација ове наводне праксе за коју је тврдио да је устаљена. Његова прича је била је непотпуна и не сасвим објективна. Када је Деспот Ђурађ „поново крстио“ Елизабету на свом двору, вероватно у Смедереву, он није поступио на произвољан и злобан начин који је Капистран подразумевао. Његов поступак имао је основу у ранијем споразуму склопљеним са Хуњадија. У својим дугим и бурним односима непријатељства и савезништва, пратили су их, већином покушаји деспота да одржи своју политику, између Угара и Османлија. Краткотрајно обећање мира и пријатељства између њих двоје појачано је 1448. године када је Елизабета постала вереница Хуњадијевог старијег сина Ладислава. Овај договор био је инструмент њиховог помирења.¹⁹ У лето 1451. године, овај политички мотивисани договор поново је представљен у модификованом облику у оквиру шире нагодбе између Хуњадија и деспота. Сличан захтев поновљен је и у уговору из 1451. године, о удаји Катаринине и Удрихове кћери Елизабете за Матију Хуњадија. За Елизабету се каже да је била

¹⁸ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 206-207.

¹⁹ Ј. Ређеп, *Катарина Кантакузина, грофица Цељска*, 21; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 256.

васпитана у православној вери своје мајке, а у уговору склопљеном приликом веридбе Елизабете и Матије, између деспота Ђурђа и Јована Хуњадија, изричито је речено да Елизабета и после венчања мора остати у „грчкој вери“, као и да у њеној околини морају бити духовници и пратња њене вере.²⁰ Такве услове не поставља човек који је променио или је вољан да промени веру. Према одредбе брачног уговора из 1433. године сведоче о напору деспота Ђурђа да се лично дистанцира од католичанства, неки његови поступци осликавају контуре пажљиво дефинисане и вођене политике према папству.²¹

Речено је да ће Елизабета остати у православној вери и након што се удала за Матију и да ће се њен савет састојати од свештеника грчког обреда, као и од племенитих дама које је изабрао деспот и његови синови. Ово је био једини део уговора више у корист деспота, а не у Хуњадијеву корист. Брак је био планиран за крај 1453. године, али касније је одложен и коначно је склопљен у августу 1455. године, иако је остао не у потпуности важећи, јер је млада умрла само неколико месеци касније. Из текста споразума јасно се види да су обе стране Елизабету сматрале православном. Такође је гарантовало да ће тако остати и у будућности, зато деспот није прекршио ни једно правило у својим каснијим поступцима. Не само да је његова брига за образовањем Елизабете у православној вери била правно оправдана, већ није било ничега спорног у томе што је Елизабета била православна, пошто је њена мајка Катарина (Кантакузина) била православна, што је и остала целог свог живота. Капистранов избор речи („рођена међу католицима и крштена од стране њеног оца католика ...“) показује да је био упознат са овом последњом чињеницом, али је радије не помињао изричито. Закључује се да је Хуњади, а не деспот Ђурађ, измерио међусобни договор из 1451. године и да није дошло до повреде права од стране деспота, који вероватно више није био у Ђуру почетком јула, па није могао да протестује; отишао је у Беч да се састане са краљем Ладиславом V, а до септембра је поново био у Смедереву.²² Капистранов приступ у овој читавој афери био је прилично пристран, а тешко је и замислити да би он имао уравнотеженији поглед, чак и да је био боље информисан.²³ Неки поступци деспота Ђурђа сведоче о његовој изузетној прилагодљивости и спремности на огромне жртве за добробит и будућност државе, али исто тако и дубокој оданости православлу. Свакако није први пут да деспот уговара политичке бракове својим потомцима, али сваког пута уз изричите жеље да они остану у православној вери.²⁴

Други део Капистранових оптужби је такође сумњив. И овде би деспот могао да оправда своју позицију правним аргументом, који је дала сама папска була. Ослањајући се на овај документ, деспот, како је рекао

²⁰ Исто, 27.

²¹ М. Антоновић, *Папство и Србија у XV веку*, Додатак Историјском гласнику 1-2 (1993), 63.

²² М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, 535-9.

²³ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 208.

²⁴ J. Ређеп, *Катарина Кантакузина, грофица Цељска*, 27.

Капистран, „шири своја крила користећи различите изговоре“ (*multis argumentis dilatat rifbrias suas*). На пример, Ђурађ је планирао да оснује девет православних манастира у Угарској. Није јасно да ли је била којом је то дозвољено била идентична оној коју је Капистран могао да прочита и копира. Капистранов извештај се може схватити у сваком случају, а била таквог специфичног садржаја иначе није позната.²⁵ Була папе Николе V, коју је деспот показао Капистрану, био је, по свему судећи, добро позната била од 29. октобра 1453. године. Добио ју је деспотов изасланик Јуније Градић из Дубровника, који је у јесен 1453. године отпутовао у Напуљ и Рим у дипломатску мисију покушавајући да добије подршку за Србију након отоманског заузимања Константинопоља, 29. маја 1453 године.²⁶

Уз препоруке краља Алфонса V, Градић је срдечно примљен у папинској курији, а папа Никола V је издао врло повољну булу за деспота. Назвавши га „нашим вољеним сином“, папа је тражио од свих хришћанских владара, господара, заједница и институција да помогну деспоту у његовој борби против Турака, и претио је анатемом онима који су га на било који начин узнемиравали, алудирајући на уништавање фресака у црквама. Иако се деспот држао грчке вере, папа је нагласио да се придружио јединству са латинском црквом проглашеном на сабору у Фиренци.²⁷ Још једно писмо које је папа Никола V послао деспоту Ђурђу за који знамо, било је једноставно одобравање слободне пропуснице (*salvus conductus*), која је издата крајем марта 1454. године у сврху слободног путовања за деспота и његову породицу. Осим тога, деспот се помиње у неколико других папинских докумената за време понтификата Николе V. Два од њих, ако се упореде, откривају промену у начину на који је српски владар био виђен код Свете Столице. Папа је 12. априла 1450. ослободио Хуњадија и неке друге угарске лордове од својих обавеза према деспоту које су преузели током Хуњадијевог заточеништва у Смедереву крајем 1448. године, и осудио ова акта српског деспота као „непоштена, нечовечна, ирационална и непристојна“.²⁸ Четири године касније била из 30. јула 1454. показује деспота у сасвим другачијем светлу. Овај папински декрет, који је прогласио да надбискуп Естергома нема надмоћ над Калочким надбискупом, издат је као одговор на молбу краља Ладислава V, деспот Ђурђа из Србије, грофа Јована Хуњадија и других угарских достојанственика. У овом случају, деспот је третиран као поштовани члан политичке хијерархије у католичкој земљи која је имала право да утиче

²⁵ С. Ђирковић, *Српски живаљ на новим огњиштима, Историја српског народа*, Друга књига: Доба борби за очување и обнову државе (1371-1537), 444.

²⁶ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 209.

²⁷ М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 478-480.

²⁸ М. Спремић, „Дуга војна“ и обнова државе; *Историја српског народа*, Друга књига, 263-7. М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 398-412. Хуњади је ослобођен притвора само након што су угарски представници обећали, писану форму и под заклетвом, да плати ратне одштете и дају друге уступке деспоту; испуњење овог споразума морало је бити гарантовано остављањем Хуњадијевог сина Ладислава у рукама деспота као таоца.

на своју црквену организацију.²⁹ Његова одлучна одбрана деспота, његове имовине и светих места од било какве (вероватно католичке) злоупотребе је довољно близу ономе што би сам деспот могао да види као папинско признање његове вере. Збуњујућа тачка у овој були је његова тврдња да је деспот био један од источних присталица фирентинске уније. У ствари, његово учешће у екуменском сабору у Ферари и Фиренци, 1438-9, било лично или преко представника, не може се поуздано потврдити.³⁰

Идеја о уједињењу римске и грчке цркве жељно је промовисао, не само папа Еуген IV, већ и, углавном из политичких разлога, византијски цар Јован VIII Палаеолог (1425–1448). У великој делегацији источних свештеника који су присуствовали сабору били су представници јерусалимског, антиохијског и александријског патријарха, затим поглавар руске цркве митрополит Исидор, један молдавски епископ и три представника гризидске цркве.³¹ Након вишемесечних дискусија о главним тачкама контроверзе између источне и западне теологије, постигнут је општи компромис, а декрет сабора, који је на латинском језику познат као „*Laetentur coeli*“, јавно је проглашен 6. јула 1439. у катедрали у Фиренци на латинском и грчком језику. Све представници православних цркава осим једног (митрополит Ефески) су га потписали; међутим, када су се цар и делегати вратили кући, њихово прихватање савеза са Римом није било прихваћено и ускоро је османска победа против западног крсташког рата у Варни 1444. уништила византијске наде за политичке добитке који су произашли из сабора. Свечано објављивање декрета Уније у Константинопољској Светој Софији одложено је до краја 1452. године, а чак и тада је то била празна церемонија која је само показала колико је распрострањено и дубоко укорено непријатељство византијског свештенства и људи према унији са Римом.

Прелиминарни преговори о заједничкој католичко-православном синоду и могућој унији, одвијали су се током већег дела 1430-их, били су на католичкој страни компликовани супарништвом између папе Еугена IV и Базелског сабора, који је папин претходник, Мартин V, сазвао се непосредно пре смрти. И папа Еуген IV и савет сабора су покушали да доведу православне лидере представнике на састанак организован на месту где би били у релативној предности. Најмање једна од тих делегација путовала је кроз Србију. Када је чувеног бургундског ходочасника у Свету земљу, Бертрандона де ла Брокиера, на повратку у Европу 1433. године, примио деспот Ђурађ у својој летњој резиденцији у Некудиму, видео је “бискупа и магистра теологије, који су путовали у Цариград као изасланици.³² Стога је Бранковић већ 1433. године био бар обавештен о тренутним припремама за сабор, а вероватно и позван. Познато је да је цар Јован VIII настојао да укључи српског деспота у савет сабора. У ту сврху,

²⁹ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 210.

³⁰ Исто, 211.

³¹ Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1998, 521.

³² Бертрандон де ла Брокијер, *Путовање преко мора, Le voyage d'outremer de Bertrandon de La Broquière*, превео Миодраг Рајичић, Београд, 1950, 131.

цар је 1436. године послао изасланика деспоту, Андроника Кантакузина, који је био брат деспотове жене, Ирине. Неуспела цариградска мисија из 1436. године, као и одбијање деспота Ђурђа Бранковића (1427-1456) да упути посланике, или се писмено изјасни о унији цркава потврђује слику о многоструким и осетљивим односима Срба са Латинима, чије су и прилике и обичаји били веома познати српском владару.³³ Изасланик је покушао да убеди деспота да пошаље делегата у будући савет или барем да изда писмену сагласност сабору. Деспот је одбио да уради било шта од овога, према Силвестеру Сиропулу³⁴, црквеном достојанственом Цариграду који је у својим мемоарима (написаним 1450–3) кратко описао Кантакузинову српску мисију. Млађа верзија Сиропуловог рада додаје да је српски деспот објаснио своје одбијање да пошаље делегацију тако што је добро познавао Латине, с којима је одржавао честе односе; управо зато што је био добро упознат са „њиховим језиком, намерама и обичајима“, није видео потребу да учествује на сабору.³⁵ Уопштено говорећи, Сиропул само сведочи о чињеници да деспот није имао намеру да учествује у савет сабора. Према томе, он не мора нужно противречити тврдњама да је деспот на крају учествовао, који се налазе само у западним изворима.³⁶ Један такав извор је цитирана була папе Николе V из 1453. године, у којем се наводи да је деспот прихватио одлуке сабора из Фиренце. Чини се да то указује на то да се он касније придружио сабору, а не нужно да је био укључен у саму скупштину. Ова тврдња у новијој историографији оцењена је као „потпуно нетачна“, очигледни докази нису се могли показати погрешнима.³⁷

Зато што нема података о томе где се деспот налази за период око датума отварања сабора, барем теоретски, деспот је могао бити у Ферари, 9. априла 1438. године.³⁸ Неприсутвовање српских делегата на сабору, где су били заступљени не само Грци и три источна патријархата (Антиохије, Јерусалима и Александрије), него и цркве Русије, Молдавије и Грузије, у сваком случају би било значајно. Да је то чињеница, вероватно би се то могло објаснити комбинацијом политичких разлога (као што су рат и неред у Србији; сложени односи деспота са Турцима; и противљење угарског краља Жугмунда, деспотовог суверена; сабор организован само од стране папе) и религиозних ставова самог деспота.³⁹ Политички безизлазна

³³ М. Николић, *Византијски писци о Србији (1402-1439)*, Београд 2010, 132-135.

³⁴ Р. Поповић, *Покушај уније у Ферари и Флоренцији према подацима Силвестера Сиропулоса*, Хришћанство у историји, Београд, 2011, 250-266;.

³⁵ И. Ђурић, *Сумрак Византије* (Време Јована VIII Палеолога) 1392-1448, Београд 1984, 257-8; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 260-271.

³⁶ Р. Поповић, *Покушај уније у Ферари и Флоренцији према подацима Силвестера Сиропулоса*, 255.

³⁷ И. Ђурић, *Сумрак Византије* (Време Јована VIII Палеолога) 1392-1448, 258; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 280; S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 212; М. Николић, *Византија и Србија у време Фирентинске уније цркава*, Зборник Матице српске за историју 96 (2/2017), 12-18.

³⁸ М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 244-7.

³⁹ И. Ђурић, *Сумрак Византије*, 258–9; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 269–271; М. Спремић, *Срби и Флорентинска унија цркава 1439. године*, ЗРВИ 24–25,

ситуација у којој се деспот нашао у овој неповољном времену, објашњавају одсуство српских представника са овог важног догађаја. Време сабора у Ферари и Фиренци било је катастрофалан период за деспотску Србију. Разорни упад угарских трупа на отоманску територију у јуну 1437. године, који је прославио име Јаноша Хуњадија, изазвао је освету против Србије. Деспот се повукао у Угарску, оставивши свог најстаријег сина да води одбрану. Лето 1439. године је провео у пратњи угарског краља Албрехта Хабсбуршког, који се узалуд трудио да заустави турско освајање Србије. У таквим околностима, Фиренца и њено проглашење црквеног савеза су највероватније били далеко од ума деспота.⁴⁰ Уосталом, цео труд око Сабора, као што знамо, показале се као узалудан.⁴¹

Исто тако, фактор који је одлучио игнорисање сабора били су и деспотови религијски мотиви и побуде. Познато је да је деспот Ђурађ био близак антизападним исихастима и чини се да је генерално избегавао дијалог са католицима о питањима вере. Он није био само конвенционално побожан православни хришћански владар који је градио и уређивао цркве и даривао манастире земљиштем и приходима, већ и, по свим знацима, истински религиозну особу, озбиљно заинтересована за учења своје вере. Тако је, на пример, деспот писмом затражио одговоре на петнаест разних теолошких и канонских питања и добио одговоре од Генадија II Схоларија, првог цариградског патријарха под отоманском влашћу (1454 - 1464).⁴² Ова преписка са наученим патријархом, очигледно се догодила око 1455-6, убрзо након деспотовог састанка са Капистраном.⁴³

Око две трећине наведених "грешака" су више или мање отворено антикатоличке по свом садржају. Сврха ове листе је уствари да сведочи о општем непријатељству српског православља према латинској вери. Иако ова слика долази од оштро пристрасног католичког извора, њене тврдње вероватно нису једноставно измишљене. Међутим, може се тврдити да су оне субјективне и изречене од некога селективног и вољног да генерализује из појединачног случаја. Таква би вероватно могла бити размишљања фрањеваца који су деловали у Босни, где је постојало више сукоба и међусобних различитости између католичанства и православља током прве половине XV века.⁴⁴ Једно такво место сукоба било је подручје на севету Босне и Србије, дуж Дрине, око важног рударског града

1986, 413–422; P. Rokay, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda (1435-1437)*, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 12/1 (1969), 89-108.

⁴⁰ М. Спремић, „Дуга војна“ и обнова државе, *Историја српског народа*, Друга књига, 250-253; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 239-259.

⁴¹ М. Спремић, *Срби и флорентинска унија*, ЗРВИ, Београд, 1986, 419.

⁴² Д. Анастасијевић, *Питања најпобожнијег деспота српског, Господина Ђурађа, Његовој Светости Васељенском Патријарху, Господину Генадију Схоларију* — Одговори Патријархови, Гласник СПЦ, 10, 11 и 12, година 27, Београд, 1946, 218–223; С. J. Turner, *The Career of George-Gennadius Scholarius*, *Byzation* 39 (1969), 420-455.

⁴³ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 213; Г. Подскалски, *Средњовековна теолошка књижевност у Бугарској и Србији (865-1459)*; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 544–546;

⁴⁴ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 217.

Сребренице, и важном раскршћу трговачких путева ка Зворнику. Године, 1432. деспот Ђурађ Бранковић је заузео Зворник. Након првог пада под турску власт 1439. године, средњовековна српска држава се поново подигла 1444. године. У међувремену, босански краљ Стефан Томаш Котроманић поново је запосео богате руднике Сребренице, а град је поново постао јабука раздора између краља и деспота. Стефан Томаш ослонио на свој савез с Угарима и своју оданост Светој Столици у обрани својих права. У пролеће 1450. године, папинска курија овластила је надбискупа Естергома да посредује у миру између босанског краља и српског деспота. Међутим, када је мир у ствари постигнут у јулу 1451. године, краљ је био слабијој позицији, само зато што је деспот имао боље односе и више утицаја на султанов суд. Босански владар се за нови савез одрекао Сребренице, коју је контролисао од 1449. године.⁴⁵ Још у XIV. веку, Звоник и Сребреница имали су фрањевачке самостане у Мачви који су припадали босанском викаријату.⁴⁶ Верска ситуација у овом спорном подручју источне Босне морала је бити врло блиска условима који су, иако једнострано, приказани у Капистрановом писму српских „грешака“.⁴⁷

Од прве половине XIV века, заузет је антилатински став, делом због утицаја византијске антизападне политике (посредоване првенствено монасима српског манастира Хиландара на Светој Гори). Уздизање српске архиепископије у чин патријаршије, под краљем и царем Стефаном Душаном, поклопило се са проглашењем новог законика који је отворено говорио о “латинској јереси” и строго забрањивао прелазак у католичанство.⁴⁸ Вероватноћа да се српски деспот понашао као прогонитељ калолитичанства у својој граничној области са Босном, у супротности је са чињеницом да је на другим местима поступао као заштитник фрањеваца. У Угарској се од њега очекивало да се понаша као припадник елите, те стога не чуди да је 1438. основао фрањевачки самостан у близини Нађбање у североисточној жупанији Сзатмар, који је у то време био у његовом поседу.⁴⁹ Ово се може тумачити као знак добре воље, као и самам чињеница да је „Ђурађ Деспот краљевине Угарске“. Из приложеног се види да је било знакова сарадње,

⁴⁵ С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 279-281; М. Спремић, *Ђурађ Бранковић*, 409-412, 435; М. Спремић, „Дуга војна“ и обнова државе, *Историја српског народа*, Друга књига, 256-260.

⁴⁶ Д. Којић-Ковачевић, *Градске насеља средњовековне босанске државе*, Сарајево 1978, 56-60, С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 213.

⁴⁷ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 217.

⁴⁸ Душанов законик, (*приредио Ђ. Бубало*) Београд, 2010, чланови 6.,7.,8.: О јереси латинској: И за јерес латинску, што су обратили хришћане у азимство, да се врате опет у хришћанство, ако се нађе ко пречувши и не повративши се у хришћанство, да се казни како пише у закону светих отаца; да постави Велика црква протопопе по свима градовима и трговима, да поврате хришћане од јереси латинске, који су се обратили у веру латинску, и да им даде заповест духовну и да се врати сваки у хришћанство; О латинском попу: и поп латински, ако се нађе, обративши хришћанина у веру латинску, да се казни по закону светих отаца.

⁴⁹ И. Божић, *О јурисдикцији которске дијецезе у средњовековној Србији*, 23.

али и примера мржње и нетрпељивости.⁵⁰ Нови самостан је доделио босанским фрањевцима, који су се нешто касније пожалили Капистрану на опште непријатељство српске цркве и народа према католицима.⁵¹

Писмо папи Калисту III није једини извор Капистранове расправе са српским деспотом у Ђуру. Енеа Силвио Пиколомини је њивов однос описао у књизи „*O Evropi*“ (*De Europa ili De statu Europae sub Frederico III*) која је завршена 1458. године, исте године када је изабран за папу као Пије II. У делу *O Evropi* Пиколомини је дао кратак преглед историје Србије под деспотом Ђурђем и његовим синовима, убацујући га у шири наратив о ширењу Османске државе и њеном војном напретку у Европи. Говорећи о султану Мурату II, у једном тренутку помиње султановог таста, деспота Ђурђа, који је био принуђен да султану понуди руку своје кћери Маре.⁵² Пиколомини прави дигресију описујући први пад Смедерева (1439. године), а потом пише о Хуњадијевом затварању од стране деспота (1448), о чему је погрешно веровао да је уследио хришћанским поразом у Варни. Иако се деспот касније побринуо да султана обавести о експедицији коју је Хуњади покренуо, што је изазвало још један пораз хришћана, он је ипак поново дошао у Угарску када су Турци напали његову земљу након пада Цариграда. Као што Пиколомини каже, деспот је онда пожурио све до Аустрије, где се срео са краљем Ладиславом V. У то време био је веома стар човек, по Пиколоминијевим речима, говорио је са таквим ауторитетом и још увек је имао тако величанствен телесни изглед којим је заслужио да буде поштован. Деспот се сложио да разговара с Капистраном, и уз помоћ преводиоца, Капистран му је објаснио католичка учења, након чега су повели дугу расправу о светим темама. Суштина свега тога био је покушај Капистрана да убеди деспота да се одрекне „грешака свог народа“. Деспот је одговорио да му је било деведесет година и да се никада није држао религије која се разликовала од оне коју су га његови родитељи научили; његови „људи“ су га до сада сматрали мудрим човеком, иако несрећним, док је Капистран сада желио да га претвори у стару будалу; радије би умро него напустио традицију својих очева. Рекавши то, деспот се повукао.⁵³ Поносни став којим се деспот Ђурађ суочио са предлогом Капистрана било је предодређен да постане позната историјска епизода, посебно у српској историографији. Мора се, међутим, напоменути да је у већини савремене књижевности цитирана не на основу Пиколоминијевог оригиналног текста, већ након њеног каснијег препричавања у познатом *Il regno de gli Slavi*⁵⁴ Мавра Орбина (1601), бенедиктинског монаха из Дубровник. У свом раду Орбини је превео оригиналну причу на италијански језик, само донекле сиромашнијим речником и стилем, што је делимично изменило

⁵⁰ Исто, 23.

⁵¹ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 218

⁵² М. Ст. Поповић, *Мара Бранковић: Жена између хришћанског и исламског културног круга у XV веку* (превела с немачког Б. Рајлић), Београд 2014, 52-93.

⁵³ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 218.

⁵⁴ М. Орбин, *Краљевство Словена* (превео са италијанског З. Шкундрица), Београд 1968, 126-128; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 530. (текст је базиран на Пиколоминијевом делу)

смисао, и додало неколико детаља, као што је тврдња да је Капистран позвао деспота да се уједини с римском црквом, заједно са својим народом ”(*con il sua gente*). Пиколоминијев извештај је додаток Капистрановом о његовој расправи с деспотом. Иако Капистран није експлицитно споменуо свој покушај да подстакне деспота да прихвати католичку веру, то се заправо подразумева у његовим примедбама о тврдоглавости Срба у складу са његовим „грешкама“, као и раније споменутом да је деспот „упоран у својој вери.“⁵⁵

Могуће је да је у дугом разговору о религији, Капистран сакупио и неке аргументе за своју оптужбу за деспота. Ипак, Пиколоминијев опис, који указује да деспот заузима одбрамбену позицију, чини се реалистичнијим. Главни аргумент с којим је деспот одбацивао предлог Капистрана није била тобожња духовна или теолошка супериорност православља над католицизмом, већ једноставна чињеница да је прва била вера у којој је он био подигнут и живио цели свој дуги живот. Деспот је одбио да је се одрекне јер је за њега представљала *partum traditiones*. Главни аргумент деспотовог одговора Капистрану је ехо последње реакције којом су се Византинци противили западњацима у теолошким дебатама о сабору: традиција, „вера очева“, сама по себи је вредност од које се не одустаје.⁵⁶ У свом одговору Капистрану, како пише Пиколомини, деспот се чини разумним, достојанственим и, с обзиром на његову тешку политичку и личну ситуацију, готово херојским. На тренутак би се чинило да је хроничар заузимао страну деспота у овом сукобу. Учени хуманистички црквењак спомиње Капистрана у неколико својих историјских дела, али не увек у потпуно похвалним терминима. Посебно је замерио Капистрану што је похлепан за славом. Један такав пример налази се у самом делу *De Europa*.⁵⁷ Он је такође писао о Бранковићевом *suspecta fides*, у двоструком значењу овог израза: неизвесне лојалности, јер је деспот био непоуздан савезник и за Турке и за Угаре, и за сумњиву и недефинисану верску политику, јер „ни он није слушао Римску цркву, нити је следио законе Мухамеда.“ Коначна реченица о деспоту, описује његову смрт, када га Пиколомини назива „перфидним човеком“.⁵⁸ Тако је управо Пиколомини тај који стоји на почетку низа западних историјских писаца који су овековечили негативну слику српског деспота.⁵⁹ Тако је ова слика о деспоту савршено уклопила у Капистранове оптужбе на његов рачун, да појача утисак његових тврдњи.

Сукоб Капистрана са српским деспотом у Туру илуструје његов карактер и уверења. Не само да је био неумољив и нетолерантан догматиста, већ је и вољно пратио и борио се против било каквог облика различитости, поготово религијске. Нико пре њега није предложио деспоту да постане католик, међутим, то није био чин храбрости; Капистранов противник је већ био на коленима, очајнички молећи за хитну помоћ против Турака. Тек

⁵⁵ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 219.

⁵⁶ Исто. 219.

⁵⁷ М. Спремић, *Деспот Тураћ Бранковић*, 530.

⁵⁸ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 219-220.

⁵⁹ М. Спремић, *Деспот Тураћ Бранковић*, 533-5.

кад је деспот одбио да се преобрати, Капистран је покренуо низ оптужби на његов рачун, окривљујући га за дубоко укоренеано непријатељство према католицима. Убрзо након што се показао спремним да прими деспота у римску цркву, Капистран је саставио дугу оптужницу, пре свега да увери папу да је потребан оштрији и мање попустљив став у решавању проблема “шизматичке” цркве и народа. Све ове околности чине Капистранов покушај да преобрати српског деспот су силовито сведочење не толико о религијском и културном карактеру епохе, већ пре свега о личности самог Капистрана.⁶⁰

Након што су Капистран и деспот Ђурађ напустили Ђур, никада се више нису срили. Капистран је започео своје путовање кроз Угарску и Трансилванији. Из Чанада је писао папи Калисту III, 17. септембра 1455. године, када помиње да се деспот Расције помирио с турским султаном. Након безуспешних разговора у Ђуру и Бечу, деспот се вратио у Смедерево, и у лето 1455. године, послао изасланике са поклонима и даровима Мехмеду II, тражећи мир и прихватајући све услове које је султан диктирао.⁶¹ Његово одбацивање католичке вере остало је коначно, али је признат као користан савезник против Турака: то је био коначни Капистранов суд о деспоту. Јован Капистран је умро крајем 1455. године, а српски деспот на, Бадње вече 1456. године, остављајући своју државу на ивици коначног уништења, срећом, не видевши њен крах.⁶²

Оставши чврстог карактера и непоколебљив да се својим народом сједини са римокатоличком црквом, поштујући вековну традицију народа и предака, објашњавајући своју коначну и једину одлуку речима да би радије пристао да умре, него да изневери предања својих предака⁶³, српски деспот је окончачо покушај овог неуспелог компромиса.

⁶⁰ S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 221.

⁶¹ М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 539.

⁶² S. Andrić, *Saint John Capistran and Despot George Branković*, 227.

⁶³ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 126-127; М. Спремић, *Однос између православних и римокатолика у Српској деспотовини*, 396. ; М. Спремић, *Држава и друштво у време деспота Ђурађа Бранковића*, Српски народ у другој половини XIV и у првој половини XV века, Зборник радова посвећен шестогодишњици Косовске битке, Београд 1989, 76.

Aleksandra Radosavljević

(University in Priština -Kosovska Mitrovica Faculty of Philosophy)

THE MEETING OF THE ORTHODOX AND ROMAN CATHOLIC WORLD:
DESPOT ĐURAĐ BRANKOVIĆ AND JOHN CAPISTRAN

The long and often very complicated relationship between the two Christian churches, Orthodox and Catholic, did not pass over the territory, relationships and people who lived on the territory of medieval Serbia.

The meeting of the Eastern and Western Christian worlds on the territory of the Serbian despot, on the example of the specific relationship between the despots Đurađ Branković and Jovan Kapistran, who, before the siege of Belgrade in 1456 and the new Turkish invasion, tried to bring the unwavering despot closer to joining the Catholic Church, is only part of the relationship with the to this relation about which science has made various judgments. The broader picture of the times and events of that time tells us that their approach, one against the other, was greatly influenced by several factors. The relationship between the two contemporaries was built by the complex relationships of the Orthodox and Catholic churches in the area they met, as well as their temperaments, missions, aspirations and traditions that they inherited and to which they belonged.

Kapistran's letter to pope was biased the most important source for describing his relationship with the Serbian despot. This show that this meeting quickly developed into a more or less open conflict. Capistran's condemnation apparently came after his failure to find some common ground in the conversation with the despot, which led him to attack without compromise. The essence of the whole thing was Capistran's attempt to persuade the despot to renounce „the mistakes of his people.“ The despot replied that he was ninety years old and that he never adhered to a religion different from the one his parents taught him; his people had so far regarded him as a wise man, but unhappy, while Capistran now wished to turn him into an old fool; he would rather die than abandon his tradition.